

İSLÂM HUKUKUNDA AKRABALIK SEBEBİ İLE EVLENDİRME VELÂYETİ HAKKI*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GENÇ**

Özet: Genel olarak velâyet, ihsanda bulunmak, iyilikte yardımlaşmak, zayıflara yardım etmek, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak gibi aklın ve dinin güzel saydığı maslahatlar için meşrû kılınmıştır. Anılan maslahatlar çerçevesinde bu kavram, fikhî açıdan bir hukûkî temsil müessesesini ifade eder ve konularına göre şahıs ve mallarla ilgili olarak iki kısma ayrılır. Evlendirme velâyeti şahıs üzerinde velâyetin bir çeşididir ve evlenmenin gayelerinin en güzel bir şekilde gerçekleştirilmesi için meşrû kılınmış şer'î bir haktır. Bu hak birtakım sebeplerle kazanılır. Fikhî bilginleri bu sebeplerin tespitine büyük bir özen göstermişler ve onların bir kısmını ittifakla evlendirme velâyetinin sebeplerinden saymışlardır. Onlardan birisi de akrabalıktır ve bu konuda akrabalık denilince öncelikle asabe akla gelir. Ancak asabenin dışındaki yakınların velâyetini kabul edenler de vardır. Akrabalık sebebi ile veli olan kişi, velilerin tertibine göre sırası gelince -evlenecek kişinin maslahatını ve imkânlar ölçüsünde âilesinin şerefini gözeterek- velâyet hakkını kullanır. Bu makalede, akrabalık sebebiyle velâyet hakkı kazananların tespiti ile bu hakkı kazananların tertibi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akrabalık, Evlendirme Velâyeti, Velâyet, Velâyet Hakkı, Velilerin Tertibi.

Guardianship Right for Marriage Based on Consanguinity in Islamic Law

Abstract: In general terms, guardianship was legitimized for certain affairs that are accepted by the mind and religion as beneficial such as helping each other on goodness, and meeting the requirements of people in need. Within the framework of the mentioned affairs, this term defines a judicial representation from the fiqh point of view, and based on the topic, it is divided into two parts as individuals and goods. Guardianship for marriage is a kind of parental right on an individual and it is a legitimized religious right for the best implementation of the objectives of a marriage. This right can be gained based on certain reasons. Fiqh scholars meticulously worked on determination of these reasons and they concerted some of these as the reasons of guardianship for marriage. One of these reasons is the consanguinity and when the issue is consanguinity, the term asabe comes to the mind. However, there are individuals who accept the guardianship for the relatives other than the asabe. An individual, who has been a guardian based on consanguinity, uses his/her guardianship when the individual takes his/her turn on the guardianship gradation-considering the honor of the family within the bounds of possibility and considering the marriage reason of the person. In this article, it was aimed at determining the individuals, who gain the guardianship based on consanguinity, and the gradating of these right-owners.

Keywords: Kinship, Guardianship for Marriage, Guardianship, Guardianship Right, Gradate of Guardians

* Bu makale, *İslam Hukukunda Evlendirme Velâyeti* isimli basılmamış doktora tezinden (Bursa 2002) üretilmiştir.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mgenc@ksu.edu.tr, gencmustafa2525@hotmail.com

GİRİŞ

İslâm hukukunda velâyet,¹ ihsanda bulunmak, iyilikte yardımlaşmak, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılayıp sıkıntılarını gidermek, zayıflara yardım etmek gibi aklın ve dinin güzel gördüğü maslahatlar için meşru kılınmıştır. Bu güzel şeyleri yapabilme gücü bir nimet, bunları yapmak nimete karşı şükürün bir arzı, nimete şükür de aklı ve dinî bakımdan vaciptir.² Bu maksat ve anlayışla İslâm hukukunda var olan velâyet, özündeki sevgi³ ve çok yakın olmak⁴ anlamları ile uyumlu olarak, kişiler ve mallar üzerinde bir hukûkî temsil⁵ müessesesidir. Geniş anlamıyla terim olarak velâyet: “Akıllı ve ergen bir şahsa kendisi ve başkası adına geçerli şer’î tasarruflarda bulunma gücü bahşeden -hukuken sabit- bir yetki”yi ifade eder.⁶ Bu yetkiye sahip olan kişiye de velî denilir.

Anlaşıldığı üzere velâyet, konusu bakımından şahıs/kişi ve mal üzerinde velâyet olmak üzere iki kısma ayrılır. Evlendirme velâyeti de şahıs üzerinde velâyetin bir çeşidi⁷ olarak, ilgili nasslarla⁸ meşru kılınmış bir hak⁹ ve aynı zamanda bir vazifedir.¹⁰ “Bu hak ve görev ile genellikle, âilenin kurucuları olan karı-koca adaylarının şahsî tercihlerinin, tecrübeler ile olgunlaşmış veli kanaatleriyle birleşmesi sonucu ömür boyu mutluluk kaynağı olabilecek bir âilenin kuruluş ve devamı hedeflenmiştir.”¹¹

- 1 Velâyet: Bir işi üzerine almak (Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, s. 533), muhabbet (Hârizmî, *Kitâbu'l-Magrib*, s. 495), yakınlık, akrabalık (Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 986) ve yardım (Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390) gibi sözlük anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2002), 13 vd.
- 2 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, V, 152. Ayrıca bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 195.
- 3 Bk. İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, VI, 478.
- 4 Bk. 'Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, IV, 1223.
- 5 Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 195. Velâyet sözlükte, “temsil ve yönetme yetkisi” anlamında da kullanılmaktadır. (Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 407 vd.; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1732; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, s. 390; Akyüz, Vecdi, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*, s. 76.)
- 6 Ekhal b. Havvâ, *Nazariyyetu'l-velâye*, s. 15. Cürcânî (ö. 816/1413) de velâyeti şöyle bir ta'rif etmiştir: “Velâyet hukukta, -ister kabul etsin, ister etmesin- tasarrufun başkası adına yürürlük kazanmasıdır.” (Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 254.) Bu tarife, velâyetin dar anlamlı fakat asıl/öncelikle akla gelen tarifi denilebilir. Çeşitli velâyet tarif ve tahlilleri için bk. Genç, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), s. 15-17.
- 7 Bk. Zerkâ, *el-Fikhu'l-İslâmî*, II, 818; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, IV, 2986.
- 8 Meselâ bk. Nûr 24/32 (tefsiri için bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 177-180; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 239 vd.; Bursevî, *Tefsîrurûhi'l-beyân*, VI, 146 vd.; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3510 vd.); Buhârî, “*Nikâh*”, 11, 36-44; Müslim, “*Nikâh*”, 66; Ebû Dâvûd, “*Nikâh*”, 25; Tirmizî, “*Nikâh*”, 18; Nesâî, “*Nikâh*”, 21; Muvatta, *Nikâh*, 4; İbn Mâce, “*Nikâh*”, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 334. (Bazı rivâyetlerin şerhi için bk. 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî*, XX, 120 vd.)
- 9 Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 57; 'Abdulhamîd, *el-Ahvâlûş-şahiyye*, s. 68.
- 10 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 249; V, 152.
- 11 Genç, Mustafa, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 30, s. 280-281.

Farklı bir anlatım ile bu velâyette âdetâ cemiyetin kalbi konumundaki âile yuvası ve dolayısıyla nesillerin orada kıyâmete kadar âhenkle devamı söz konusudur.¹² Zirâ evlenip âile kurmanın ferdî ve içtimaî, dünyevî ve uhrevî çok önemli gayeleri vardır¹³ ve -bir vesile ile İbnu'l-Humâm'ın (ö. 861/1457) da işâret ettiği gibi- evlenmenin gayeleri bu velâyet ile gerçekleştirilmiş olur.¹⁴ Daha açık bir anlatım ile bu velayetin icrâsı sâyesinde, velâyet altındaki şahsın maslahatı gözetilmiş, güçsüzlüğü, zayıflığı ve/veya tecrübesizliği sebebiyle onun hakları korunmuş, kendisine uygun birisiyle huzurlu bir yuva kurulması ve devamı sağlanmış ve böylece hem kendisinin hem de kabilesinin şerefi korunmuş olur.¹⁵

Bu bakımdan Yüce Allah eşi olmayanları evlendirmeyi emretmiş¹⁶ Peygamberimiz (s.a.s.) ashabından bazılarının evlenmesiyle bizzat ilgilenerken örnek olmuş;¹⁷ tarih boyunca Müslümanlar da bu konuya büyük bir ilgi ve özen göstermişlerdir.¹⁸ Kaynaklarımızda da evlendirme velâyeti, İslâm âile hukukun en önemli ve aynı zamanda -bazı yönleriyle- tartışmalı konularından biri olarak incelenmiştir ve hâlen aktüel durumdadır.¹⁹ Ama maalesef çok kere bu velâyet hukukunun olması gerektiği gibi gözetilememesi yahut gözetilmemesi sebebiyle onun bugünkü aktüalitesi gözyaşı ve çilelerle tezahür etmektedir. Sonuçta âilede ve cemiyette âhenk bozulmakta; hatta âileler kısmen veya tamamen yıkılmakta ve ana-babalar perişân nesiller boynu bükük kalmaktadır.

Evlendirme velâyetinin kısmen tartışmalı konularından birisi de bu hakkı kazandıran sebeplerdir. Bu makalenin konusu olarak sözü edilen sebepler arasında bulunan akrabalık bağının bu konudaki kapsamı ve ilgili diğer meseleler de bazı yönleriyle anılan velâyetin tartışmalı konularındandır. İslâm hukukunda

12 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), s. 78 vd.

13 Bir kısmı için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 52; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 139; 'Aynî, *'Umdetu'l-kârî*, XX, 66; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 98,101; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l- enhûr*, I, 315. Evlenmenin, nefsin haramlardan korunması ve üremesi, ahlâkın güzelleştirilmesi, dinin en güzel bir şekilde muhafaza edilmesi, fitnenin defedilmesi, çocuk terbiyesi, işlerini görmekten âciz olan Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, akraba ve muhtaçlara nafaka verilmesi, ümmetin nüfusunun artması ve Peygamber (s.a.s.)'in iftiharının gerçekleştirilmesi gibi birçok gayesi vardır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi Ve Evlilik Hayatının Faydaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 30, s. 283 vd.)

14 Bk. İbnu'l- Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 157-158.

15 Kabilenin şerefini korumak bazı kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmiştir. Meselâ bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 182.

16 Nûr 24/32. Tefsiri için bk. Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, V, 177-180; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 239 vd.; Bursevî, *Tefsîrurûhi'l-beyân*, VI, 146 vd. ; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3510 vd.

17 Meselâ bk. Buhârî, "*Nikâh*", 14, 50, Müslim, "Talâk",36.

18 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi Ve Evlilik Hayatının Faydaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 30, 279-280.

19 Bk. Köse, Saffet, "İslâm Hukukuna Göre Evlilikte Velâyet", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sy. 2, s. 101-102.

veli olabilme şartlarını taşıyan kişinin²⁰ velâyet altındaki kişi üzerindeki evlendirme velâyeti bazı sebeplere bağlanmıştır. Bunların bir kısmı, doğrudan “nass”lara dayanır.²¹ Diğer bir kısmı ise fıkıh bilginlerinin sözü geçen “nass”lara veya diğer delil ve/veya yöntemlere dayanarak ortaya koydukları görüşlerin ürünü olarak ichtihâdîdir.²² Dolayısıyla bunlardan bazıları ittifakla evlendirme velâyetinin sebebi sayılırken, bazılarıyla ilgili görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Makalenin bu bölümünde sadece dört mezhebe göre, söz konusu sebepler tespit edilip, aralarındaki öncelik sıralaması dolayısıyla akrabalık sebebiyle velâyetin derecesi arz edilmeye çalışılacaktır. Sonraki iki bölümde ise söz konusu velâyet sebebinin subûtu ve bununla velâyet hakkı kazanan kişiler ve onların velâyet sıralaması anlatılacaktır. Mezheplere göre -kuvvet dereceleri itibarıyla- evlendirme velâyetinin sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Evlendirme velâyeti, Hanefîlere göre, mülk,²³ akrabalık, velâ²⁴ ve devlet başkanlığı²⁵ olmak üzere dört;²⁶ Mâlikîlere göre, mülk, baba olmak, asabe olmak, va-

-
- 20 Fukahânın ittifakıyla, bir Müslümanın evlendirilmesinde velinin akıllı, ergen, hür ve Müslüman olması şarttır. (Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 199; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 167; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 96.Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, 67.) Hanefîlerin dışındaki cumhûra göre bunlardan başka velide aranan bazı şartlar da vardır. (Bk. ‘Adevî, *Hâşiyetu’l- ‘Adevî*, II, 35; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; Buhûtî, *Keşşâfu’l-kanâ*, V, 53-54.)
- 21 Meselâ, bu sebeplerinden biri olan “devlet başkanlığı” konu ile ilgili rivâyetlere dayanmaktadır. (Bk. Buhârî, “Nikâh”, 40; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 20; Tirmizî, “Nikâh”, 14; İbn Mâce, “Nikâh”, 15; Dârimî, “Nikâh”, 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 47, 66, 166, 260; Sahnûn, *el-Mudevvene*, II, 162; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 200; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 160; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 152.)
- 22 Meselâ, Mâlikî (bk. Kurtubî, *el-Câmi* ‘III, 77) ve Hanbelîlerce (bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 165) vasiyet, evlendirme velâyetinin sebeplerindedir. Hukukî dayanağı ise “kıyas”tır.
- 23 Bu kelime “milk”, “melk” ve “mülk” olmak üzere üç şekilde de kullanılır (‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, III, 1122 vd.) ve kullanılmasına göre, hem müşterek, hem de farklı anlamlara gelir. (Bk. Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, s. 1037; ‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, III, 1122 vd.) Türkçe kullanılışı dikkate alınarak “mülk” şekli tercih edildi. (Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, VI, 9; Döndüren, Hamdi, *Delileriyle Ticaret ve İktisat İlmihi*, 45.) Sözlükte, izzet, azâmet, şevket ve saltanat anlamlarında kullanılan (bk. ‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, III, 1124) mülk: “İnsanın mâlik olduğu yani kendisine ait olup, yalnız başına istediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahip bulunduğu şey”dir. (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 331.) Velâyet sebebi mülkten kast edilen ise bir kimsenin sahip olduğu köle ve/veya cariyelerdir. (Bk. Kâsânî, *Bedâi* ‘II, 237. İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 55.)
- 24 Velâ sözlükte; sahip olmak ve tasarrufta bulunmak, yakın olmak, yakınlık, akrabalık, (İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, XV, 410-411; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-fikhî*, s. 389.), yardım (Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-munîr*, s. 672; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-fikhî*, s. 389.) ve muhabbet (Bustânî, *Muhîtu’l-Muhît*, s. 986; Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-fikhî*, 389.) anlamlarına gelir. Bir tarife göre velâ: “Kişinin mülkünde olan bir şahsı hürriyete kavuşturması veya muvâlât akdi sebebi ile hak ettiği mirastır.” (Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 255.)
- 25 Devlet başkanlığı, Hanefî kaynaklarda genellikle “imâmet” (bk. Kâsânî, *Bedâi* ‘II, 52; İbnü’l- Humâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 157), diğer üç mezhebe ait olanlarda ise genellikle “saltanat” (bk. ‘Adevî, *Hâşiyetu’l- ‘Adevî*, II, 40; İbn Cüzey, *el-Kavânînu’l-fikhiyye*, 172. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu’l-cevâd*, II, 79; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 150; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 162; Buhûtî, *Keşşâfu’l-kanâ* ‘V, 51) kavramıyla ifade edilmiştir.
- 26 Bk. Kâsânî, *Bedâi* ‘II 237-238, 252; İbnü’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 157; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, s. 117. (Son iki kaynaktaki “akrabalık”, “mülk”ten önce yer almıştır.)

siyyet, velâ, kefâlet, devlet başkanlığı ve İslâm olmak üzere sekiz;²⁷ Şâfilere göre, mülk, baba olmak, asabe olmak, velâ, devlet başkanlığı ve adâlet olmak üzere altı;²⁸ Hanbelilere göre ise mülk, baba olmak, asabe olmak, vasiyyet, velâ, devlet başkanlığı ve adâlet olmak üzere yedi²⁹ sebep ile kazanılır.

Hanefilerin dışındaki mezheplerin, iki ayrı sebep olarak ifade ettikleri baba ve asabe olmanın akrabalık olduğu açıktır. Buna göre mülk, akrabalık, velâ ve devlet başkanlığı görüş birliği ile evlendirme velâyetinin sebeplerinden sayılmıştır.

Akrabalık sebebiyle evlendirme velâyeti, bu velâyetin kazanılması ve bununla velâyet hakkı kazananların tertibi yönüyle iki başlık altında incelenecektir.

1. AKRABALIK SEBEBİ İLE VELÂYET HAKKININ KAZANILMASI

Yukarıda da ifade edildiği üzere evlendirmede velâyet hakkını kazandıran sebeplerden birisi de akrabalıktır. Bu sebep ile velâyet hakkına sahip olan veliler, velilerin velâyet dereceleri ve velilerin velâyetlerinin sınırı/niteliği gibi bazı konularda Hanefiler ile diğer mezhepler arasında bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu bakımdan konu iki ayrı başlık altında anlatılmaya çalışılacaktır.

1.1. Hanefilere Göre Akrabalık Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Hanefilere göre asabeden olan akrabanın velâyet hakkı ittifak ile sâbittir. Asabenin dışındaki akrabanın velâyet hakkı konusu ise ihtilâfıdır. Bu konuda iki görüş vardır. Bunlardan birine göre velâyet sadece asabeye aittir. Diğerine göre ise asabenin dışındaki akraba da veli olabilir. Dolayısıyla asabeden hiç kimse bulunmazsa velâyet onlara intikâl eder. Fakat öncelik hakkı mirastaki tertip üzere asabenindir.³⁰

27 İncelenbildiği kadarıyla -Mâlikî kaynaklarda- evlendirme velâyetinin sebepleri derli toplu bir şekilde bulunamamıştır. Ancak ‘Adevî’nin (ö. 1189/1775) İbn ‘Arafeden naklettiği bir cümleden hareketle metindeki sıralama yapılmıştır. Fakat sözü geçen cümlede “velâ” yoktur. (Bk. ‘ ‘Adevî, *Haşiyetu’l- ‘Adevî*, II, 34.) Velilerin tertibinde “mevlâ”nın velâyetine açıkça yer verildiğine göre, “velâ” da evlendirme velâyetinin sebeplerindedir. (Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, II, 13; Kurtubî, *el-Câmi’*, III, 77; İbn Cüzey, *el-Kavâninu’l-fikhiyye*, 172.)

28 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu’l-cevâd*, II, 76-77, 80. Adı geçen kaynakta, “mülk” ve “adalet”in dışındaki sebepler velâyetin sebepleri (cihâtü’l-velâye) olarak birlikte anılmış (77); “mülk” (76) ve “adalet” (80) ise yeri gelince birer sebep olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bazı isim vb. farklılıkları ile sebeplerin bir kısmı için bk. Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 149-150.

29 İncelenbildiği kadarıyla -Hanbelî kaynaklarda- velâyetin sebepleri derli toplu bir şekilde bulunamamış; onlara göre velâyet hakkı tanınan kişilerden hareketle metindeki sıralama yapılmıştır. (Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 153 vd. 159-160, 162, 165, 171 vd. 272 vd. ; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 67 vd; Buhûti, *Keşşâfu’l-kınâ*, V, 42-45, 49-52.)

30 Bk. Kâsânî, *Bedâi’*, II, 240-241; İbnu’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 181.

Bu görüş ayrılığı sebebi ile konu önce iki merhalede ele alınıp, sonra tercih edilen görüş arz edilecektir.

1.1.1. Asabeden Olan Akrabanın Velâyet Hakkı

Konunun daha iyi anlaşılması ve sınırlarının tespiti için burada önce asabe hakkında kısaca bilgi verilecek sonra asıl konuya geçilecektir.

1.1.1.1. Asabenin Anlamı ve Çeşitleri

Asabe sözlükte, bir kimsenin babası tarafından olan yakınları anlamına gelir.³¹ Hem bir hem de birden çok erkek ve kadın için kullanılır. Ancak asabenin büyük bir kısmı erkeklerden oluşur.³²

Asabenin terim anlamı: “*Tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla³³ birlikte bulunduğu zaman onlardan arta kalanı alan mirasçı*”ya asabe denir.³⁴ Asabe, nesebiyye ve sebebiyye olmak üzere iki kısma ayrılır.³⁵

Asabe-i nesebiyye: Ölüye nesep bakımından yakın olan kimselerdir. Bu asabe binefsihi, bigayrihi ve maa gayrihi (ma‘a’l-gayr) asabe olmak üzere üç kısımdır. Bunlardan konumuzu ilgilendiren binefsihi asabedir ki o da ölüye nispetinde araya kadın girmeyen erkek yakınları ifade eder. Meselâ ölen kimsenin babası ve oğlu binefsihi asabedendir.³⁶

Asabe-i nesebiyyenin kısımlarından olan bigayrihi ve maa gayrihi asabe, asabe olmaları sebebiyle velâyet hakkına sahip olmadıkları için burada onlardan söz

31 ‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, I, 388; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 21.

32 Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, V, 207-208. Asabe, “çoğul olmakla birlikte, fıkıhta tek kişi için de kullanılır.” (Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, III, 452.)

33 İslâm Miras hukukunda, hisseleri tek tek belirlenmiş olan mirasçılara “ashâbü’l-ferâiz” denir. (Bk. Döndüren, Hamdi, “Ashâbü’l-Ferâiz”, *DİA*, III, 467)

34 Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, III, 452.

35 Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukuku*, 495: Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, III, 452-453.

36 Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, V, 207. Ayrıca bk. Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuku*, I, 404 vd. Bigayrihi asabe (başkası sebebiyle asabe): Ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle birlikte bulunan kız kardeşleridir. Meselâ ölen kimsenin kızı, erkek kardeşi ile birlikte bulursa, bigayrihi asabe olur ve terikeyi aralarında ikili birli paylaşır. Hâlbuki kız, erkek kardeşi bulunmayınca, ashâb-ı ferâizdendir, dolayısıyla belli hissesini alır. Maagayrihi asabe (başkası ile asabe): Asabeden olmayan bir kadın ile birlikte bulundukları takdirde asabeden olan kadınlardır. Bunlar ölünün kızıyla birlikte bulunan ana baba bir veya baba bir kız kardeşleridir. (Bk. Aynı eserler, aynı yerler.)

edilmeyecektir.³⁷ Buradaki asabeden maksat binefsihi asabedir. Nitekim bazı fıkhî bilginleri, bunu açıkça belirtmişlerdir.³⁸ Hatta Molla Hüsrev (ö.855/1480): “*Nikâhta veli binefsihi asabedir. O (binefsihi asabe) araya kadın girmeksizin ölüye bağlanan erkektir*” dedikten sonra bununla bigayrihi ve maa gayrihi asabeyi dışarıda bıraktığını açıkça ifade etmiştir.³⁹

Asabe-i sebebiyye ise evlendirme velâyetinin sebeplerinden birisi olan “velâ” ile ilgilidir.⁴⁰ Dolayısıyla o bu makalenin konusu dışındadır.

1.1.1.2. Asabeden Olan Akrabanın Velâyet Hakkının Kazanılması

Baba gibi binefsihi asabeden olan bazı şahısların velâyetinin sabit oluşuna özel olarak delâlet eden hem aklî, hem de naklî deliller vardır.⁴¹ Kısaca: Baba ve dedenin velâyeti “nas” ve “icmâ” ile sabittir.⁴²

Genel olarak asabenin velâyeti ise Hz. Alîden (r.a.) hem mevkûf, hem de merfû olarak nakledilen şu hadis ile sabit olmuştur: “*Nikâh asabeden olanlara aittir.*”⁴³

1.1.2. Asabeden Olmayan Akrabanın Velâyet Hakkı

Asabeden olan akrabanın evlendirme velâyetini görüş birliği ile kabul eden Hanefîler, diğer yakınların velâyeti konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.⁴⁴ Bu bakımdan konu iki başlık altında anlatılacak; ikinci başlıkta tercih edilen görüş değerlendirilecektir.

37 Bigayrihi asabe ile maagayrihi asabeden olan yakınların asabe olmaları sebebiyle velâyet hakları yok ise de -ihtilafı olmakla birlikte- zevi'l-erhâmdan olmaları sebebiyle vardır. Ama binefsihi asabeden olan yakınlar asabe olmaları sebebiyle bu hakka sahiptirler. Bk. İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III, 76.

38 Bk. Molla Hüsrev, *Durer*, I, 338; Timurtâşi, *Tenvîru'l-ebâr* (İbn 'Âbidin'in “*Reddu'l-muhtâr*”ı ile birlikte), III, 76.

39 Bk. Molla Hüsrev, *Durer*, I, 338. Ayrıca bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhûr*, I, 337.

40 Bk. Şâfiî, *el-Um*, X, 46; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 252; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 159; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, 173; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V 51. Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), s. 162 vd.

41 Bk. Serahsî, *el-Mesûr*, IV, 212 vd.; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 238 vd.

42 Kâsânî, *Bedâi'*, II, 238.

43 Serahsî, *el-Mesûr*, IV, 219; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, III, 174-175. Ayrıca râvî ve rivâyet şekli belirtilmeksizin bk. Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 95. Fıkıh kaynaklarından nakledilen bu rivâyet, tetkik edilebilen hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

44 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 240; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, III, 181-182.

1.1.2.1. Asabeden Olmayan Akrabanın Velâyetinin Kazanılması ile İlgili Görüşler

Bu konuda biri İmâm Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) diğeri ise İmâm Muhammed'e (ö. 189/805) ait olmak üzere iki görüş bulunmaktadır. İttifakla kabul edilmiş oluşu sebebiyle önce İmâm Muhammed'in görüşü sunulacaktır.

İmâm Muhammed'e göre, velâyet hakkının kazanılması için asabeden olmak şarttır. Asabenin dışındaki yakınların velâyet hakkı yoktur. Çünkü: "*Nikâh asabeye aittir*" anlamındaki hadis-i şerif ile evlendirme velâyeti asabeye tahsis edilmiştir.⁴⁵ Ayrıca velâyet denkliğin olmayışı sebebiyle meydana gelmesi muhtemel olan utanma ve mahcubiyeti defetmek için sabit olmuştur. Bu ise asabeden olan yakınlarla aittir. Çünkü onlar velâyet altında bulunan kişiyi dengi olmayan biriyle evlendirmeleri sebebiyle ayıplanırlar.⁴⁶ Bu bakımdan asabeden olan yakınlar kabilelerini ayıplanmaktan korumak, farklı bir ifade ile kabilelerinin şerefini lekelememek için evlenme konusunda daha çok titizlik gösterirler. Bu sebeple onlar velâyete lâıyk görülmüşlerdir.⁴⁷

Ebû Hanîfe'ye göre, bu velâyette aslanan, velâyet altında bulunan kimseye karşı şefkat ve nazara sebep olan akrabalıktır. Bu da aralarında akrabalık bağı bulunan herkes ile gerçekleşir. Meselâ annenin şefkati, amcaoğulları gibi asabeden olan şahısların şefkatinden daha çoktur. Aynı şekilde annenin babasının ve dayıların şefkati de onlardan çoktur. Zira anne ebeveynden birisidir ve velâyet baba için sabit olduğu gibi onun için de sabit olur ki, bu (annenin velâyeti) Hz. Ali (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan nakledilen bir rivâyete dayanmaktadır.⁴⁸

Ebû Hanîfe'nin, velâyetin sabit olmasında esas aldığı kâide şudur: Vâris olmaya taalluk eden her akrabalık, velâyetin sabit olmasına da taalluk eder. Akrabalık sebebiyle vâris olabilen herkes -gerekli şartları taşıdığı müddetçe- veli olabilir. Çünkü asabenin dışındakilerin akrabalığı de onlarınki gibi şefkat ve nazara sebep olur. Ancak bunlar görüş zayıflığı ve -mirasta olduğu gibi- akrabalıklarının uzaklığı sebebiyle asabeden sonra yer alırlar. İmâm Muhammed'in, evlendirmeyi sadece asabeye hasretmede delil olarak kullandığı "*nikâh asabeye aittir*." şeklindeki rivâyet, asabenin bulunduğu zamanla ilgilidir. Asabenin bulunmaması hâlinde bu rivâyet "sâkitun anh"tır. Böyle olunca bu, şefkate asabe anlamında olana intikâl eder; aleyhte değil, bilakis lehte delil olur. Çünkü -her ne kadar hadis-i şerifte

45 Kâsânî, *Bedâi'*, II, 240-241; Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 223; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, III, 181-182.

46 Bk. Mevsli, *el-İhtiyâr*, III, 95. Benzer açıklamalar için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241, İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, III, 182.

47 Aynı muhtevâda açıklamalar için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241.

48 Mevsli, *el-İhtiyâr*, III, 95-96.

sadece asabe anılıyorsa da- şefkat asabede olduğu gibi anne ve onun yakınlarında da vardır. Anlaşıldığı üzere, Ebû Hanîfe'nin akrabalık yönüyle velâyet hakkının kazanılması için kabul ettiği illet müşterektir. Bu müşterek illetten dolayı velâyet her iki zümre için de sabit olur.⁴⁹

Ayrıca Ebû Hanîfe velâyetin sadece asabeye hasredilemeyeceği konusunda şu âyet-i kerîmeyi de delil olarak kullanmıştır: “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lutfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”⁵⁰ Adı geçen müctehide göre burada -asabe ve diğerlerinin arasında fark gözetmek-sizin- evlendirme velâyeti genel olarak sabit olmuştur.⁵¹

İmâm Ebû Yûsuf'un (ö.182/798) hangi görüşte olduğu muztarıptır. Yani açık ve kesin olarak belli değildir.⁵² Bazı kaynaklarda esah olan görüşe,⁵³ “Tebyîn”de rivâyetlerin ekserisine,⁵⁴ hatta “Kâfi”de çoğunluğun kanaatine göre,⁵⁵ onun Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğu bildirilmiştir. Ancak “Hidâye”de, meşhur (rivâyete göre) onun İmâm Muhammed ile aynı görüşte olduğu kaydedilmiştir.⁵⁶ Belki de bu sebeple, bazıları onu doğrudan İmâm Muhammed ile birlikte zikrederek bilinen görüşüne yer vermişlerdir.⁵⁷

Anlaşıldığı üzere, İmâm Muhammed'in konuya yaklaşımında akrabalık cihetiyle velâyetin sebebi asabeden olmaya bağlanmış, diğer yakınların velâyet hakkına yer verilmemiştir. Bu yaklaşımda evlendirilecek kişiden daha çok onun soyun korunması esas alınmıştır.

Ebû Hanîfe'in konuya yaklaşımında ise velâyetin sebebi şefkate sebep olan mutlak akrabalığa bağlanmış -vâris olabilecek- bütün yakınların velâyet hakkı kabul edilmiştir. Bu yaklaşımda öncelikle evlendirilecek kişinin korunması esas alınmıştır.

49 Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 96. Ayrıca burada verdiğiniz bilgilerin bir kısmı için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241, İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 182.

50 Nûr 24/32.

51 Kâsânî, *Bedâi'*, II, 241. Hasan b. Ziyâ'd'dan (ö. 204/820) gelen rivâyete göre, Ebû Hanîfe de İmam Muhammed'in görüşündedir. (Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 223; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 240; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 181-182.)

52 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 223; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200; Meydânî, *el-Lubâb*, III, 11.

53 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 133; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338; İbn 'Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III, 78.

54 Bk. Meydânî, *el-Lubâb*, III, 11.

55 Bk. İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 182; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 133. Meydânî, *el-Lubâb*, III, 11.

56 Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 133; Meydânî, *el-Lubâb*, III, 11.

57 Mesela bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 240, Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 95.

Bu arada hemen belirtelim ki -bazı kaynaklarda açıkça bildirildiğine göre- İmâm Muhammed kıyâs, Ebû Hanîfe ise “istihsân” delili ile istidlâl etmiştir.⁵⁸

1.1.2.2. Asabeden Olmayan Akrabanın Velâyetinin Kazanılması Konusunda Tercih Edilen Görüş

Bazı kaynaklarda veliler tertip edilirken, asabenin dışındaki yakınlar sıra geldiğinde Ebû Hanîfe’ye göre onların da velâyet hakkı olduğu açıkça ifade edilmekle birlikte, hangisiyle amel edildiği belirtilmemiştir.⁵⁹ Bazı kaynaklarda ise görüş farklılığına yer verilmeksizin tertibe asabenin dışındaki yakınlar da dâhil edilmiştir.⁶⁰ Açıkça ifade edilmemekle birlikte velilerin bu şekilde tertip edilmesi amel edilmesi gereken görüşe bir işâret sayılabilir. Nitekim İbn ‘Âbidîn (ö. 1252/1836) Ebû Hanîfe’nin görüşünün “istihsân” a dayandığını belirttiikten sonra; “uygulama ona göredir.” (ve’l-‘amelu aleyh) demiştir. İmâm Muhammed’in görüşüne göre fetva verildiği de söylenmiş ise de; bu söz -fetva için yazılmış olan “Bahr” ve “Nehr” gibi metinlere muhâlif oluşu sebebiyle- gariptir.⁶¹

Buna göre tercih edilen görüş, Ebû Hanîfe’nin görüşüdür. Zamanımızın İslâm hukuku akademisyenlerinden de bu görüşü açıkça tercih edenler vardır.⁶² Ancak 1917 tarihli Hukukî Âile Kararnâmesi’nde İmâm Muhammed’in görüşü tercih edilmiştir. İlgili madde şudur: “Nikâhta veli ale’t-tertîp binefsihi asabe olan kimselerdir.” (Madde: 10.)⁶³

Yukarıdaki bilgi ve değerlendirmelerden anlaşıldığına göre:

1. Akrabalık velâyet hakkını kazandıran bir sebeptir.
2. Binefsihi asabeden olan yakınların velâyet hakkı ittifakla kabul edilmiştir.
3. Binefsihi asabenin dışındaki yakınların velâyet hakkı konusunda ihtilaf edilmiştir. İmâm Muhammed onlar hakkında velâyetin sabit olmadığını, Ebû Hanîfe ise sabit olduğunu kabul etmiştir.

58 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 223; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200; Meydânî, *el-Lubâb*, II, 11, Bu konuda bir değerlendirme için bk. İbnü’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 182.

59 Meselâ bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 200.

60 Meselâ bk. Molla Hüsrev, *Durer*, I, 338; Haskefi, *ed-Durru’l-muhtâr* (İbn ‘Âbidîn’in “*Reddu’l-muhtâr*”ı ile birlikte), III, 78-79; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmus*, II, 46.

61 İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78. Ayrıca bk. İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133; Şeyhizâde, *Mecma’u’l-enhâr*, I, 338. (İbn ‘Âbidîn “ve’l-‘amelu aleyh” dedikten sonra, bazı meselelerin bundan müstesna bulunduğunu; ama bu meselenin onlardan olmadığını söylemiştir. (Bk. *aynı eser*, aynı yer.)

62 Meselâ, Nuri Kavaci onlardan birisidir. (Bk. Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, s. 84.)

63 Bk. Çeker, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, s. 24, 80.

4. Ebû Hanîfê'ye göre önce binefsihi asabe velâyet hakkını kullanır; onlardan hiç kimse bulunmazsa, velâyet -vâris olabilen- diğer yakınlarla intikâl eder. Amel edilen görüş de budur.

1.2. Cumhûra Göre Akrabalık Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler akrabalık sebebi ile velâyet hakkını, “baba olmak” ve “asebe olmak” şeklinde iki ayrı velâyet sebebi olarak incelemişlerdir. Onlara göre baba olmak sebebi ile kazanılan velâyetin önemli bir yeri vardır. Çünkü aşağıda görüleceği üzere baba, velâyet-i icbâr⁶⁴ hakkına bu sebep ile sahip olur. Bu bakımdan konu, adı geçen üç mezhebe göre bağımsız olarak ele alınıp sonra mukâyese edilecektir.

1.2.1. Baba Olma Sebebi ile Velâyet Hakkı

“Baba olmak” şeklinde ifade edilen kavramın orijinali, “ubuvvet”tir. Bu kavram sözlükte; baba olmak, babalık anlamına gelir.⁶⁵ Baba, adı geçen sebep ile evlendirme velâyetine sahip olur. Baba olmak sebebiyle velâyet konusunun ayrıntılarında cumhûr arasında da bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu sebeple bu konu üç başlık altında incelenecektir.

1.2.1.1. Mâlikîlere Göre Baba Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Mâlikîlere göre babanın, asabeden olan veliler içinde çok mühim bir yeri vardır. Zira bu veliler arasında velâyet-i icbâr hakkına sahip olan tek veli babadır.⁶⁶ Bu velâyeti ile o, küçük kız ve oğullarını, ergenlik çağına ulaşmış bazı bâkire kızlarını, ergenlik çağındaki akıl hastası kızlarını -ihtiyaca binâen- akıl hastası oğlunu ve -bir görüşe göre- sefih oğlunu izin ve rızasını almadan evlendirebilir.⁶⁷

Babanın, ergenlik çağına ulaşmış dul kızları ve yine bu çağdaki bazı bâkire kızları üzerinde de velâyet hakkı vardır.⁶⁸ Ne var ki onları evlendirme konusunda

64 Velâyet-i icbâr :“Velâyet altında bulunan bir şahsın evlenmesi konusunda razı olsa da olmasa da, velâyet hakkı olan diğer bir şahsın sözüne geçerlilik kazandırabilme yetkisidir. Çocuklar, akıl hastaları, bunaklar bu velâyet altında bulular.” [Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmus*, II, 8 (kısmen sadeleştirerek.)]

65 Bk. ‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, IV, 851-852.

66 Bk. İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s. 172-173; Haraşi, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 178-179; Muhammed ‘İlîş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye*'si ile birlikte), II, 224.

67 Detaylı bilgi için bk. Haraşi, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 167, 202.

68 Bk. Haraşi, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 167-168. Desûkî, *Hâşiye ‘ale-Şerhi'l-kebir*, II, 222 vd.; Muhammed ‘İlîş, *Takrîrât* (Desûkî'nin *Hâşiye*'si ile birlikte), II, 222 vd.

baba da diğer veliler gibi gayr-i mucbir bir velidir. Dolayısıyla onları ancak rızaları ile evlendirebilir. Ayrıca baba velâyet-i ihtiyâr⁶⁹ olan bu velâyette birinci veli değildir. Asabeden olan velilerin tertibinde oğuldan ve varsa oğlun oğlu... ndan sonra yer alır.⁷⁰ Çünkü oğul asabe olmada babadan daha kuvvetlidir.⁷¹

1.2.1.2. Şâfiilere Göre Baba Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Şâfiilere göre de baba, “baba olmak” sebebi ile evlendirme velâyetini kazanır. Baba hissene veya hukûken bulunmayınca farklı bir ifade ile babanın kendisi veya ehliyeti olmayınca, babanın babası (dede) onun yerine geçer.⁷² Bu konuda dede baba gibidir.⁷³ Dede bulunmayınca dedenin babası onun yerine geçer. Babaların velâyeti bu şekilde yukarı çıktıkça devam eder.⁷⁴

Şâfiilere göre baba ile dedenin velâyette özel bir yeri vardır. Asabeden olan diğer velilerin sadece velâyet-i ihtiyâr hakkı olduğu halde, baba ile baba gibi kabul edilen dedenin hem icbâr hem de ihtiyâr hakkı vardır.⁷⁵ Bunun sebebi şudur:

Babanın velâyeti “nas” ile sabit olmuştur⁷⁶ ve o velilerin üstünüdür.⁷⁷ Baba çocuklarına çok şefkatli olduğu gibi dede de torunlarına çok şefkatlidir. Şefkatin bolluğu baba ve dedenin zâtına ait bir vasıftır. Bu sebeple hüküm koyan (Şâri‘) çocuğun malı üzerinde tasarrufu baba ile dedeye havale etmiştir. Yani çocuğun malı üzerindeki velâyet özel velilerden sadece baba ve dedeye verilmiş şer‘î bir haktır. Hatta onlar kendilerini velâyetten azletseler bile -icmâen- azledilmemiş olurlar.⁷⁸

Küçükler üzerinde baba ve dede için sabit olan velâyetin diğerlerine verilmemesinin sebebi İmâm Şâfi‘ye (ö.204/820) nispetle şöyle açıklanmıştır: Küçüklerin evlendirme velâyetini baba ve dedenin dışındaki velilere havale etmekle velâyet altındaki kişiyi görüp-gözetme işi (nazar) tamam olmaz. Çünkü diğer velilerin hem

69 Velâyet-i ihtiyâr: Kısaca evlendirilecek kişiyi izin ve rızasıyla evlendirmek üzere şartlarını taşıyan şahıslara verilen şer‘î bir haktır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basilnamış Doktora Tezi), s. 83 vd., s. 88 vd.)

70 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180, Muhammed ‘İlîş, *Takrirât* (Desûkî'nin *Hâşiyesi* ile birlikte), II, 225.

71 Bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180.

72 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 77; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 149.

73 Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 149.

74 Şâfi, *el-Um*, X, 43, 18; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 77, Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 149.

75 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 77, vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 149-150.

76 Bk. Şâfi, *el-Um*, X, 57 vd.; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 38; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 149.

77 Şirâzî, *el-Muhezzeb*, II, 37; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 77.

78 Bk. Suyûtî, *el-Eşbâh*, s. 155.

şefkatleri noksandır hem de akrabalıkları uzaktır. Bu sebeple onlar -daha aşağı mertebede olmasına rağmen- mal üzerinde tasarruf hakkına sahip değillerdir. Şahıs üzerinde tasarruf ise daha yüksek ve daha evlâdır. Baba ve dedenin dışındaki veliler daha düşük mertebede olan mal üzerindeki tasarrufa sahip olmadıklarına göre, daha yüksek ve evlâ olan şahıs üzerinde tasarrufa öncelikle sahip olamazlar.⁷⁹

Şâfiilere göre, baba ve dedenin dışındaki veliler küçükleri evlendirme velâyetine sahip değillerdir. Onlar akıllı ve ergenlik çağındaki hür kişiler olan büyükleri de ancak izin ve rızaları ile evlendirebilirler.⁸⁰

1.2.1.3. Hanbelîlere Göre Baba Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Hanbelîler de Mâlikî ve Şâfiiler gibi, “baba olmak” sebebi ile evlendirme velâyetine çok büyük bir önem vermişlerdir. Onlara göre -mirastakinin aksine- baba asabeden olan velilerin derecelendirilmesinde ilk sırada yer alır. Baba hayatta olduğu müddetçe onunla birlikte hür kızları üzerinde hiç kimsenin velâyet hakkı olmadığını söyleyen Hanbelîler bu görüşlerini naklî ve aklî delillerle ispat ederler.⁸¹ Bununla birlikte ergen akıl hastası kadın üzerindeki velâyet hariç tutulursa, sözü geçen veliler içinde velâyet-i icbâr hakkına sahip olan sadece babadır.⁸² Bu bakımdan -istisnâî bir velâyet sebebi olan “mülk” bir yana bırakılacak olursa- denebilir ki, evlendirme velâyetinin en kuvvetli sebebi “baba olmak”tır.

Babadan sonra velâyet hakkı, babanın babasına intikâl eder. Babanın babası (dede) da çocuğun dünyâya gelmesine sebep olması (îlâd) ve asabe olması (ta‘sîb) açısından babaya benzetilmiştir. Velâyet babanın babasından sonra da, babanın babasının babasına intikâl eder ve böylece yukarı doğru çıktıkça devam eder.⁸³ Fakat her ne kadar dede babaya benzetilmişse de icbâr hakkına sahip değildir.⁸⁴

79 Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 198. Ayrıca farklı ifadelerle aynı muhtevâda açıklamalar için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 213-214; İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 173.

80 Bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 38; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 150.

81 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 153-154; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (Muğni ile birlikte), IX, 243 vd.; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 50.

82 Bk. İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (Muğni ile birlikte), IX, 206 vd.; 224, vd.; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 52 vd.; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 42 vd. Ergen mecnûneyi bazı durumlarda babanın dışındaki veliler de velâyet-i icbâr ile evlendirebilir. [Bk. İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (Muğni ile birlikte), IX, 224; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 45.]

83 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 154-155; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (Muğni ile birlikte), IX, 245-246; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 50. Dedenin velilerin tertibindeki sırasıyla ilgili farklı rivâyetler de vardır. (Bk. İbn Kudâme, aynı eser, aynı yer; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 79.)

84 Bk. İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (Muğni ile birlikte), IX, 206 vd. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 57; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 43. Dedenin baba gibi mücbir veli olduğuna dair bir rivâyet de nakledilmiştir. (Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 57.)

Çünkü dede babadan kâsırdır.⁸⁵ Yani dedenin torununa karşı şefkati ve onun hakkını gözetip koruma konusundaki ihtimâmı babaya nazaran daha azdır.

1.2.2. Asebe olma Sebebi ile Velâyet Hakkı

“Asabe olmak” şeklinde ifade edilen kavramın orijinali “usûbet”tir. Yerinde açıklandığı üzere, bir kimsenin babası tarafından olan yakınlarına “asabe” denildiğine göre, asabenin mastarı olan “usûbet”e,⁸⁶ asabelik, baba tarafından akrabalık, baba tarafından akraba olma gibi anlamlar verilebilir. Usûbet yerine “ta’sîb” kavramı da kullanılabilir.⁸⁷ Nitekim bazı kaynaklarda onun bu anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁸ Çünkü “ta’sîb”in sözlük anlamlarından biri de “asabe olmak”tır⁸⁹ ve onun makale konusu ile ilgili olan anlamı da budur.

Ayrıntılarda bazı görüş ayrılıkları bulunması sebebiyle bu konu üç mezhebe göre müstakil başlıklar altında anlatılmaya çalışılacaktır.

1.2.2.1. Mâlikîlere Göre Asebe Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Asabeden olmak velâyet hakkını kazanmak için bir sebeptir. Her ne kadar açık bir ifadeye rastlanamadıysa da buradaki asabeden maksat binefsihi asabeden olan yakınlardır. Çünkü ilgili kaynaklarda onlara göre velilerin tertibinde binefsihi asabeden olanlara yer verilmiştir.⁹⁰ Mâlikîler akrabalık sebebiyle velâyette anne bir kardeş ve anne tarafından dede gibi asabeden olmayan yakınların evlendirmede velî olamayacakları görüşündedirler.⁹¹

85 Bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 43.

86 Bk. ‘Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, I, 388; Ahterî ile Tehânevî de asabeden bahsederlerken “... vekâlû fi mastarihâ el-usûbetu” şeklinde bir ifadeye yer vermişlerdir. (Bk. Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, 481; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 946.)

87 Bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37. Ahterî-i kebîr’de “asabe”, “usûbet” ve “ta’sîb”e, “ihâta etmek” şeklinde müşterek bir anlam verilmiştir. Bk. Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, s. 197, 681.

88 Meselâ bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 51; ‘Adevî, *Hâşiyetu'l-‘Adevî*, II, 34.

89 Ta’sîb sözlükte: İhâta edip kaplamak, asabe olmak, bir kimsenin başına taç koymak ve aklıktan karın bağğlamak anlamlarına gelir. (Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, s. 197.)

90 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13; Kurtubî, *el-Câmi*, III, 77; Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180-181.

91 Bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180-181. Ayrıca bk. Desûkî, *Hâşiyetu ‘aleş-Şerhi'l-kebîr*, II, 225. Ali b. Ziyâd’ın İmâm Mâlik’ten naklettiği bir rivâyete göre ise anne bir kardeşin, kız kardeşini evlendirmesi de geçerli olur. (Bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180-181.)

1.2.2.2. Şâfiilere Göre Asebe Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Baba ve dede bulunmayınca evlendirme velâyeti -asabeden olmaları sebebiyle- diğer yakınlarla intikâl eder. Bunlar da kardeşler ve kardeş oğulları, amcalar ve amcaoğullarıdır.⁹² Bunların sadece velâyet-i ihtiyâr hakkı vardır.⁹³ Şâfiilere göre asabenin dışındaki akrabanın, akrabalık sebebi ile velâyet hakkı yoktur.⁹⁴

“Ubuvvet” sebebi ile velâyetten söz ederken de belirtildiği gibi baba ile dedenin ise hem velâyet-i icbâr hem de velâyet-i ihtiyâr hakları vardır. Buna göre nesep cihetiyle asabeden olan bütün yakınlar velâyet-i ihtiyâr hakkına sahiptir. Dolayısıyla aralarındaki tertibe göre sırası gelen her veli bu hakkını kullanarak -akıllı, ergen ve hür olan dul kadın gibi- söz konusu velâyete tâbi olan şahısları kendi rızaları ile evlendirebilirler.

Şâfiiler bunuvvet (oğul olmak) sebebi ile oğlun annesini evlendirmesini câiz görmemişlerdir. Zîrâ onlara göre, velilerin evlendirme velâyeti nesepten “âr”ı def etmek için sabit olmuştur. Hâlbuki anne ile oğul arasında nesep ortaklığı yoktur.⁹⁵ Farklı bir açıklama ile anne kendi babasına, oğul da kendi babasına nisbet edilir. Diğer üç mezhep ve İmâm Şâfiînin öğrencilerinden Müzenî (ö. 264/877) ise oğlun oğulluk sıfatı ile annesini evlendirmesini câiz görmüşlerdir.⁹⁶ Her iki tarafın da delilleri vardır.⁹⁷

Bunuvvet sebebi ile annesini evlendiremeyen oğul, kâdı olmak ve hakem tayin edilmiş (muhakkem) olmak gibi başka sebepler ile evlendirebilir.⁹⁸ Anlaşıldığı gibi Şâfiilere göre annenin evlendirilmesine engel görülen bunuvvet, başka sebepler ile birlikte bulununca engel görülmemiştir. Böylece bu durumlarda oğlun velâyeti sabit olmuştur.⁹⁹

Bu arada hemen ifade edelim ki, Şâfiilere göre asabenin dışındaki akrabanın, akrabalık sebebi ile velâyet hakkı yoktur.¹⁰⁰

92 Bk. Şâfi, *el-Um*, X, 43 vd.; Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, II, 37; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

93 Bk. Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, II, 38; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 150.

94 Bk. Şâfi, *el-Um*, X, 44.

95 Bk. Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, II, 37; İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 79; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

96 Bk Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

97 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 219-220. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 155-156; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151; Ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi*, III, 77 vd. ; Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, VI, 140-141.

98 Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-cevâd*, II, 79; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

99 Diğer sebepler ve detaylı bilgi için bk. Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

100 Bk. Şâfi, *el-Um*, X, 44.

1.2.2.3. Hanbelîlere Göre Asebe Olma Sebebi ile Velâyet Hakkının Kazanılması

Hanbelîler akrabalık sebebiyle evlendirme velâyetini asabeden olmaya bağlamış ve miras hakkına sahip olanların velâyet hakkına da sahip olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁰¹ Dolayısıyla asabeden olmaları sebebiyle baba ve dedeler, oğullar, kardeşler, amcalar ve bunların oğulları... velâyet hakkına sahip olurlar. Velilerin tertibine göre sıraları geldikçe velâyetlerine tâbi olan kadınları rızalarını almak suretiyle evlendirirler.¹⁰² Bazı durumlarda ergen akıl hastası kadını izin ve rızasını almadan evlendirebilecekleri daha önce belirtilmişti. Çünkü onun iznine itibar edilmez.¹⁰³

Hanbelîlere göre, akrabalık bakımından velâyetin kazanılması asabeden olmaya bağlandığı için asabenin dışında kalan anne tarafından olan kardeş, dayı, annenin amcası ve annenin babası gibi yakınlarla velâyet hakkı verilmemiştir. İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) ifadesinden açıkça anlaşıldığına göre Hanbelîler evlendirme velâyetinde kadının asabesinden olmayan yakınlarını yabancılar gibi saymışlar ve bu konuda Hz. Ali (r.a.)'in şu sözünden istidlâlde bulunmuşlardır:¹⁰⁴ “Kadınlar tam ergenlik çağına ulaşınca (onları evlendirmede) baba tarafından olan yakınlar (asabe) evlâdır.”

Kısaca: Hanbelîler akrabalık bakımından evlendirme velâyetinin kazanılmasını binefsihi asabeden olmaya bağlamışlardır. İbn Hubeyrâ'nın ifadesi ile “nikâhta velâyetin sadece -asabeden olma (ta' sîb) sebebi ile- vâris olan kimseler için sabit olduğunda ittifak etmişlerdir.¹⁰⁵

2. AKRABALIK SEBEBİ İLE VELÂYET HAKKINI KAZANAN VELİLERİN TERTİBİ

2.1. Hanefilere Göre Velilerin Tertibi

Yerinde de anlatıldığı şekilde Hanefiler akrabalık sebebiyle hem asabenin hem de -ihtilâflı olmakla birlikte- asabenin dışındaki yakınların velâyet hakkını kabul ederler. Bu bakımdan onlara göre velilerin tertibi iki başlık altında sunulacaktır.

101 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 158.

102 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 155 vd.; Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 69-70; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 50-51. Babanın evlendirme velâyetinde farklı ve önemli bir yeri olduğu daha önce yerinde anlatılmıştı. Burda ise o, diğer velilerle birlikte velâyet-i ihtiyar hakkı çerçevesinde anılmıştır.

103 Bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 50-51.

104 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 159; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir (Muğni ile birlikte)*, IX, 249-250.

105 Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 51.

2.1.1. Asabeden Olan Velilerin Tertibi

Daha önce belirtildiği üzere evlendirme velâyetinde asabeden maksat, binef-sihi asabeden olan yakınlardır. Mirastaki tertip üzere bu velilerin tertibi dört grup halinde şöyle arz edilebilir:¹⁰⁶

Gruplar Hâlinde Tertip	Tertibin Ayrıntıları	Notlar
Oğullar	Oğul Oğlun oğlu...	Oğlun oğlundan sonra... aşağıya doğru indikçe devam eder.
Baba ve Dedeler	Baba Babanın babası (dede)...	Babanın babasından sonra... yukarı doğru çıktıkça devam eder.
Kardeşler ve Oğulları	Baba-anne bir erkek kardeş Baba bir erkek kardeş Baba-anne bir erkek kardeşin oğlu Baba bir erkek kardeşin oğlu	
Amcalar ve Oğulları	Baba-anne bir amca Baba bir amca Baba-anne bir amca oğlu Baba bir amcaoğlu Baba-anne bir babanın amcası Baba bir babanın amcası Baba-anne bir babanın amcasının oğulları Baba bir babanın amcasının oğulları Baba-anne bir dedenin amcası Baba bir dedenin amcası Baba-anne bir dedenin amcasının oğulları Baba bir dedenin amcasının oğulları ...	Aynı şekilde velilerin tertibi baba bir dedenin amcasının oğullarından sonra... aşağıya doğru indikçe devam eder.

106 Bk. İbn. Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 127.

Veli olmada öncelik hakkı yukarıdaki tertibe göredir.¹⁰⁷ Ancak bu tertibin iki yerinde farklı görüş nakledilmiştir. Bunlardan birisi, baba ile oğuldan hangisinin evlendirmede öncelik hakkına daha lâıyk olduğu meselesidir. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre -yukarıda görüldüğü üzere- oğul babadan evlâdır. Çünkü asabelik (usûbet) bakımından oğul babadan mukaddemdir. İmâm Muhammed'e göre ise baba oğuldan evlâdır. Çünkü babanın velâyeti hem mal hem de nefse şâmidir. Hâlbuki oğulun mal üzerinde velâyeti yoktur.¹⁰⁸

Bu ihtilaf akıl hastası kadını evlendirmede, babası ile oğlunun birlikte bulunmaları hâlinde söz konusudur. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre onu oğlu evlendirir. İmâm Muhammed'e göre ise babası evlendirir. Ebû Yûsuf'tan gelen diğer bir rivâyete göre ise her ikisinin evlendirmesi de câizdir. Ne var ki -birlikte buldukları takdirde- babasına saygılı davranmış olmak için oğulun evlendirmeyi babasına havale etmesi gerekir.¹⁰⁹ Bu konuda "*Hindiyye*"de de -Tahavî'den (ö. 321/933) naklen- şu cümle kaydedilmiştir: "*Efdal olan babanın oğluna nikâhı emretmesidir ki, ihtilafsız câiz olsun.*"¹¹⁰

Velilerin tertibi ile ilgili farklı görüşün bulunduğu diğer mesele ise dede ile erkek kardeş hakkındadır. "*Zâhiru'r-rivâye*"ye göre, babadan sonra öncelik hakkına sahip olan veli dededir. Kerhî (ö.340/952)'nin zikrettiğine göre bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed'e göre ise dede ile erkek kardeş aynı derecededir.¹¹¹

Esah olan evlendirmede dedenin -ittifakla- erkek kardeşten evlâ olmasıdır.¹¹² Nitekim "*el-Mebsût*"ta açıkça hepsinin bu görüşte olduğu "esah" kaydı ile belirtilmiştir. Çünkü velâyette şefkat anlamı muteberdir. Dedenin şefkati de kardeşin şefkatinin üstündedir.¹¹³

107 *Fethu'l-kadîr*'de "baba-anne bir babanın amcaları"ndan sonrası farklı şekilde tertip edilmiştir. Şöyle ki: "... Sonra baba-anne bir babanın amcasının oğulları, sonra baba bir babanın amcaları, sonra onun oğulları, sonra baba-anne bir dedenin amcası, sonra onun oğulları sonra baba bir dedenin amcası, sonra onun oğulları ..." şeklinde önce öz amcalar ve oğullar sonra üvey amcalar ve oğullarına yer verilmiştir. Bk. İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 175. Ayrıca bazı kaynaklarda metinde sıraladığımız şahısların hepsi zikredilmemiştir. Meselâ: *Durer*'de veliler, "baba bir amcaoğlu" na kadar sıralanmıştır. (Bk. Molla Hüsrev, *Durer*, I, 338.)

108 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 220.

109 Bk. Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, 149-150. Ayrıca bk. Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 337.

110 Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 76.

111 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 219. Ayrıca bk. İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 175.

112 İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 175; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 127.

113 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 219.

2.1.2. Asabeden Olmayan Velilerin Tertibi

Asabenin dışındaki velilerin tertibinin çeşitli derecelerinde bazı görüş ayrılıkları vardır.¹¹⁴ Burada Haskefî'nin (ö. 1088/1677) tertibi esas alınacak ve yeri geldikçe -tertipten sonra- farklı görüşlerin bir kısmı metinde, bir kısmı da dipnotlarda belirtilmeye çalışılacaktır. Adı geçen fıkıh bilgininin tertibini yedi grup hâlinde şöylece sunabiliriz.¹¹⁵

Gruplar Hâlinde Tertip	Tertibin Ayrıntıları	Notlar
Anneler	Anne Babaanne (nine)	Anneanne babaanneden sonra yer alabilir. Aşağıda açıklama yapılacaktır.
Kızlar	Kız Oğlun kızı Kızın kızı Oğlun oğlunun kızı Kızın kızının kızı...	Kızın kızının kızından sonra... aşağı doğru indikçe bu şekilde devam eder.
Annenin Babası	Cedd-i fâsid	Cedd-i fâsid ile ilgili açıklama yapılacaktır.
Kardeşler	Baba-anne bir kız kardeş Baba bir kız kardeş Anne bir erkek ve kız kardeş	Anne bir erkek ve kız kardeşlerin dereceleri eşittir.
Kardeş Çocukları	Evladuhum	Baba-anne bir kız kardeşin çocuklarından başlamak üzere önceki gruptakilerin çocukları ¹¹⁶
Zevi'l-Erhâm	Halalar Dayılar Teyzeler Amcakızları	Görüldüğü üzere bunlar zevi'l-erhâmdan olan bazı yakınlardır. Aşağıda ilgili açıklama yapılacaktır.
Zevi'l-Erhâmın Çocukları	Evladuhum (ve bihaze'l-tertib evladuhum)	Hala çocukları Dayı çocukları Teyze çocukları Amcakızlarının çocukları ¹¹⁷

114 Bk. İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, III, 181; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 133; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 78-79.

115 Bk. Haskefî, *ed-Durru'l-muhtâr* (İbn 'Âbidîn'in *Haşiye'si* ile birlikte), III, 78-79.

116 İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 79.

117 Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 79

Şimdi yukarıda arz edilen tertibin her bir grubu ile ilgili farklı görüş ve açıklamalardan söz edilmeye çalışılacaktır.

Birinci grup (anneler): Tetkik edilebilen kaynakların hepsinin tertibinde anne (umm) birinci derecede yer almıştır.¹¹⁸ Bununla birlikte “*Kunye*”de babaanne (ummu’l-eb) anneden önce zikredilmiştir.¹¹⁹ Tertipte görüldüğü gibi Haskefi, ona anneden sonra yer vermiştir. Ayrıca “*Dureru’l-bihâr şerhi*”inde ve diğer bazı kaynaklarda da babaanne aynı sıradadır.¹²⁰ Osman Keskiöğlü (ö. 1410/1989) da bunu tercih etmiştir.¹²¹

Bazı kaynaklarda annelerden söz edilirken, anneanne (ummu’l-umm) de zikredilmiş; onun babaanne ile eşit derecede olduğu söylendiği gibi, babaanneden daha önce hak sahibi olduğu da ifade edilmiştir. Ancak birçok fıkıh bilgini onun derecesinin babaanneden sonra geldiği görüşündedir ve bu görüşün ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.¹²² Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1381/1971) de birinci derecede annelere yer vererek neyi kastettiğini belirtmemiş; daha sonra kızları (kızın kızının kızına kadar) derecelendirmiş ve kızlardan hemen sonra -bağımsız olarak- “anneanne”ye yer vermiştir.¹²³ Hatta “*Dureru’l-bihâr şerhin*”de anneanne, kız kardeşlerden bile sonra kaydedilmiştir.¹²⁴ Her ne kadar naklettiğimiz tertipte hiç anılmamış ise de, son yüzyılda yazılan bazı eserlerde tercih edildiği şekliyle (anne, babaanne, anneanne... olarak)¹²⁵ üçüncü derecede yer almasının uygun olduğu söylenebilir.

Kaynaklarda anne ile kız kardeşin derecesi de tartışılmıştır. Bazıları babanın soyundan olması sebebiyle kız kardeşin anneden evlâ olduğunu söylemişlerdir. Fakat daha yakın olduğu dikkate alınarak annenin kız kardeşten önce geldiği ko-

118 Meselâ bk. İbnu’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr*, III, 181; Halebî, *Multekâ*, I, 245; Şeyhizâde, *Mecma’u’l-Enhûr*, I, 338.

119 Bk. Haskefi, *ed-Durru’l-muhtâr* (İbn ‘Âbidîn’in *Hâşiye*’si ile birlikte), III, 78; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133. [Zâhidî’ye (ö. 658) ait olan “Kunyetu’l-munye...” âlimler nezdinde rivâyet zaafıyla meşhurdur. Bk. Özel, Ahmet, *Haneftî Fıkıh Âlimleri*, s. 67.]

120 Bk. İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78. Bu konuda muhtemelen bu kayıttan hareketle “*Kâmûs*” ta da şöyle denilmiştir. “Bazı zevâta göre babanın anası, anadan mukaddemdir. Bazı zevâta göre de ondan muahhardir” (Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, II, 46.)

121 Bk. Keskiöğlü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, s. 230.

122 Bk. İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

123 Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, II 46. Osman Keskiöğlü (ö. 1989) da anayı aynı derecede kaydetmiştir. (Bk. Keskiöğlü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, s. 230.)

124 Bk. İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

125 Bk. ‘Abdulhamid , *el-Ahvâlûş-şahsiyye*, 81; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmi*, IX, 6704; Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, 122.

nusunda fetva verilmiştir.¹²⁶ Zaten yukarıda da söz edildiği gibi, tetkik edilebilen kaynakların hepsinde anneye birinci derecede yer verilmiştir.

İkinci grup (kızlar): İncelenebilen kaynakların birçoğunda anneden hemen sonra kız kardeş anılmış; kızlar derecelendirilmemiştir.¹²⁷ İbn Nüceym (ö.970/1563), bunun sebebini şöyle açıklamıştır: “*Musannif [Nesefî (ö.710/1310)] anneden sonra kızı zikretmedi. Çünkü o(nun velâyeti) akıl hastası olan erkek ve kadına hastır.*”¹²⁸

Anlaşılan şu ki, bir kişinin üzerinde kızlarının velâyeti -istisnâ bir durum olarak- o kişinin akıl hastası olması hâlindeki evlendirmede söz konusudur. Bu sebeple bazı kaynaklarda kayda değer görülmemiş ve velilerin tertibinde yer verilmemiştir.

Üçüncü grup (annenin babası): Annenin babası, kız kardeşle birlikte bulunduğu zaman öncelikle hangisi yetkilidir? “*Tenvîru’l-ebşâr*”¹²⁹ ve “*Kenzu’d-dekâik*”¹³⁰ gibi bazı muhtasar kaynakların metninden anlaşıldığına göre annenin babası kız kardeşten sonra gelir. Çünkü annenin babası “zevî’l-erhâm”dandır.¹³¹ “Zevî’l-erhâm” da kız kardeşten sonra derecelendirilmiştir.¹³² “*Dureru’l-bihâr şerhi*”nde de annenin babası, açıkça kız kardeşlerden sonra, ama kız kardeş çocuklarından önce yer almıştır. Hatta annenin babasından sonra da annenin annesine yer verilmiştir.¹³³

Ne var ki, Ebû Hanîfe’ye göre annenin babası (cedd-i fâsîd) derece bakımından önde olmaya kız kardeşten daha lâyıktır. Ebû Yûsuf’a göre ise -mirasta olduğu gibi-velâyet her ikisininindir. Ebû Hanîfe’nin delili kıyâstır.¹³⁴ Yani annenin babası ile kız kardeşin hâli, babanın babası ile erkek kardeşin hâline benzetilmiştir. Şöyle ki, velâyet şefkate dayanır. Nasıl ki babanın babası olan dedenin şefkati erkek kardeşin şefkatinden üstün ise annenin babası olan dedenin şefkati de kız kar-

126 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133. Detaylı bilgi için bk. İbn ‘Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

127 Meselâ bk. Nesefî, *Kenzu’d-dekâik (el-Bahru’r-râik içinde)*, III, 133; Halebi, *Multekâ*, I, 245; Mehmed Zihni, *Ni‘met-i İslâm*, 1220. (Ancak son eserin ilgili dipnotunda kızlar da derecelendirilmişlerdir.)

128 İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133. Ayrıca bk. İbn ‘Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

129 Bk. Timurtâşi, *Tenvîru’l-ebşâr* (İbn ‘Âbidin’in *Hâşiye*’si ile birlikte), III, 78-79.

130 Bk. Nesefî, *Kenzu’d-dekâik*, (*el-Bahru’r-râik içinde*) III, 133.

131 Zevî’l-erhâm: “Terikede üçte bir, dörtte bir gibi belli bir sehmi olmayan ve terikeyi asabeden olmak sıfatıyla da elde edemeyen kan hisimleridir ki dört kısmıdır. 1. Ölünün ferileri yani kızların ve oğlunun kızlarının aşağı doğru ferileri. 2. Ölünün aslı yani sahih olmayan ced (dede) ve ceddeleri (nineler) 3. Ölenin baba ve anasının ferileri. 4. Büyük baba ve büyük ananın ferileri” ne denir. (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 493. Detaylı bilgi için bk. Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukuku*, s. 532.)

132 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133; İbn ‘Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

133 Bk. İbn ‘Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

134 Bk. İbnü’l-Humâm, *Fethu’l-kadir*, III, 181; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, III, 133; İbn ‘Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III, 78.

değin şefkatinden daha üstündür. Daha sahih kabul edilen (esah) görüşte dede, erkek kardeşten önce hak sahibi olduğuna göre, annenin babası da kız kardeşten evlâdır.¹³⁵ Böylece mezhebin görüşü, “*annenin babası, anneden sonra, kız kardeşten önce (yer alır.)*” şeklinde belirlenmiştir.¹³⁶ Ancak bu, akıl hastası erkek ve kadının evlenmesi söz konusu olmadığı zamana hastır. Aksi takdirde annenin babasının derecesi kız(lar)dan sonradır. Naklettiğimiz tertipte olduğu gibi.

Dördüncü grup (kardeşler): Tertipte görüldüğü gibi kardeşlerden maksat daha çok kız kardeşlerdir. Erkek kardeş sadece, anne tarafından (üvey) olan erkek kardeşdir. Üvey erkek ve kız kardeşlerin derecesi de eşittir.¹³⁷ Ancak Şeyhîzâde Dâmâd Efendi (ö. 1078/1667), tertibinde anne bir (üvey) erkek kardeşe yer vermemiştir.¹³⁸

Beşinci grup (kardeş çocukları): Görüldüğü gibi tertipte kardeşlerden sonra kardeş çocukları (evladuhum) yer almıştır. Bu da -öz kız kardeşin çocuklarından başlamak üzere- kardeşler arasındaki tertibe göre devam eder.¹³⁹ Ancak bir önceki gruptan söz ederken de belirtildiği gibi Şeyhîzâde Dâmâd Efendi, anne bir erkek kardeşe tertibinde yer vermemiş; kardeş çocuklarını ise “evladuhunne” şeklinde ifade etmiştir.¹⁴⁰ Anlaşılan şu ki, adı geçen fıkıh bilgini tertibindeki bu sıralamayı bilinçli yapmıştır.¹⁴¹

Altı ve yedinci grup [zevî'l-erham (zevî'l-erhamdan olan bazı yakınlar)]: Önce hemen ifade edelim ki, söz geçen yakınların hepsi burada yer almamaktadır. Meselâ annenin babası bu gruptandır. Ama ona tertipte daha önce bağımsız olarak yer verilmiştir. Bu sebeple parantez içi açıklamaya ihtiyaç duyulmuş oldu.

2.2. Mâlikilere Göre Velilerin Tertibi

Mâlikilere ait kaynaklarda akrabadan olan velilerin tertibinde binefsihi asabeden olanlara yer verilmiştir.¹⁴² Haraşî (Hırşî) (ö.1101/1690),¹⁴³ ile 'Adevî'nin

135 Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 78.

136 Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 133; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 78.

137 Kardeşlerin derecesi ile ilgili ayrıca birinci, ikinci ve üçüncü gruplara bakınız.

138 Bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338. Bu durum tetkik edilebilen kaynaklara aykırıdır. Ne var ki, adı geçen âlimin bunu bilinçli olarak yaptığı anlaşılıyor. Çünkü yine diğer kaynakların aksine “evladuhum” yerine, “evladuhunne” demiştir. (Bu konu beşinci grupta açıklanacaktır.)

139 Bk. İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 79.

140 Bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, I, 338.

141 Ne var ki bu bilgi, diğer kaynaklardakine aykırıdır. Meselâ bk. Bâbertî, *el-Înâye (Fethu'l-kadîr* ile birlikte) III, 181; İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 181; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III, 79.

142 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13; Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 77; Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl*, III, 180-181.

143 Bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halîl*, III, 180.

(ö.1189/1775)¹⁴⁴ tertip ve açıklamalarından faydalanarak baba da dâhil olmak üzere onlara göre velâyet-i ihtiyâr hakkına göre binefsihi asabeden olan velilerin tertibi şöyle sunulabilir:¹⁴⁵

Gruplar Hâlinde Tertip	Tertibin Ayrıntıları	Notlar
Oğullar	Oğul Oğlun oğlu...	... sonra aşağıya doğru indikçe devam eder.
Baba	Baba	
Kardeşler ve Oğulları	Baba-anne bir erkek kardeş Baba bir erkek kardeş Baba-anne bir erkek kardeşin oğlu Baba bir erkek kardeşin oğlu...	... sonra aşağı doğru indikçe devam eder.
Dede	Babanın babası olan dede	Büyük dedelerin derecesi ihtilafıdır. ¹⁴⁵
Amcalar ve Oğulları	Baba-anne bir amca Baba bir amca Baba-anne bir amcaoğlu Baba bir amcaoğlu Baba-anne bir babanın amcası Baba bir babanın amcası Baba-anne bir babanın amcasının oğulları Baba bir babanın amcasının oğulları Baba-anne bir dedenin amcası Baba bir dedenin amcası Baba-anne bir dedenin amcasının oğulları Baba bir dedenin amcasının oğulları...	Velilerin tertibi hem amcalar cihetiyle yukarı doğru çıktıkça hem de amcaların oğulları cihetiyle aşağıya doğru indikçe aynı şekilde devam eder.

Burada yukarıdaki tertip ile ilgili bazı görüş ayrılıkları hakkında bilgi vermek faydalı ve hatta gerekli görülmüştür. Şöyle ki:

1. Yukarıdaki tabloda dedenin babası olan dedeye, babanın amcasından sonra yer verilmiştir. Oysaki İbn Rüşd (ö. 595/1198)¹⁴⁶ ve Kurtubî (ö. 671/1273)¹⁴⁷ veli-

144 Bk. 'Adevî, *Hâşiyetu'l- 'Adevî*, II, 42-43.

145 Bu konuda bu çizelgeden hemen sonra bilgi verilecektir.

146 İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, II, 13.

147 Kurtubî, *el-Câmi*, III, 77.

lerin tertibinde dedelerin hepsine amcadan önce (ثم الأجداد للأب وإن علوا، ثم العمومة) şeklinde açıkça yer vermişlerdir. Desûkî (ö. 1230/1815) de dedenin ve yukarı doğru çıktıkça dedelerin derecesinin, amcalar ve onların oğullarından önce geldiğinin söylendiğini nakletmiştir.¹⁴⁸ Fakat ‘Adevî (ö.1189/1775) ise anılan tabloya uygun bir derecelendirme yapmış ancak “Hâşiye”sinde amcanın, dedenin babası ve dedenin dedesinden mukaddem olduğunu hassaten belirtmekle birlikte tertipte onlara ayrıca yer vermemiştir.¹⁴⁹ Fakat başka bir “Hâşiye”sinde bu konudan söz ederken –her ne kadar tertibin zâhirine göre- amcanın babasının, dedenin babasından önce geldiği anlaşılrsa da, aslında onun dedenin babasının oğlu olarak, dedenin babasından sonra yer almaması gerektiğini ifade etmiştir. Farklı bir anlatımla adı geçen fıkıh bilgini dedenin babası olan dedeye, babanın amcasından önce yer vermenin uygun olduğunu belirtmiş ve ondan itibaren yukarı doğru çıktıkça dedelerin evlendirme velâyetinde amcadan sonra fakat amcaoğlundan önce hak hasibi olduğu kanaatine varmıştır.¹⁵⁰

2. Ayrıca dede ve dedenin babasının, erkek kardeş ve onun oğlundan evlâ olduğuna dâir bir görüş de nakledilmiş¹⁵¹ ve fakat tenkit edilmiştir.¹⁵² Bu konuda Mâlikî mezhebinde meşhûr olan görüş¹⁵³ yukarıdaki çizelgede yer alan şekildir.

3. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi -daha sahih ve tercih edilen görüşe göre- velilerin tertibinde ana-baba bir olanlar, sadece baba bir olanlardan önce gelirler. Fakat her ikisinin de eşit dereceye sahip olduğuna dair bir görüş de vardır.¹⁵⁴

2.3. Şâfiülere Göre Velilerin Tertibi

Şâfiülere göre baba ve dede de dâhil olmak üzere binefsihi asabeden velilerin tertibi şöyledir:¹⁵⁵

148 Bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 181; Desûkî, *Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir*, II, 225.

149 Bk. ‘Adevî, *Hâşiyetu’l-‘Adevî*, II, 42-43. Ayrıca bk. Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, III, 180.

150 Bk. ‘Adevî, *Hâşiyetu’ş-Şeyh ‘Ali el-‘Adevî* (Haraşî’nin *Şerhu Muhtasarı Halil* isimli şerhinin kenarında), III, 180.

151 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, II 13; Kurtubi, *el-Câmi’*, III, 77; Desûkî, *Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir*, II, 225.

152 Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, II 13.

153 Bk. Kurtubi, *el-Câmi’*, III, 77; Desûkî, *Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir*, II, 225.

154 Bk. Desûkî, *Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir*, II, 225.

155 Bk. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 151.

Gruplar Hâlinde Tertip	Tertîbin Ayrıntıları	Notlar
Baba ve Dedeler	Baba Babanın babası (dede) Babanın babasının babası...	... sonra yukarı doğru çıktıkça velilerin tertibi aynı şekilde devam eder.
Kardeşler ve Oğulları	Baba-anne bir erkek kardeş Baba bir erkek kardeş Baba-anne bir erkek kardeşin oğlu... Baba bir erkek kardeşin oğlu...	... sonra aşağı doğru indikçe velilerin tertibi aynı şekilde devam eder.
Amcalar ve Oğulları	Baba-anne bir amca Baba bir amca Baba-anne bir amcaoğlu... Baba bir amcaoğlu...	... sonra aşağı doğru indikçe velilerin tertibi aynı şekilde devam eder.

Tertip ile ilgili önemli açıklama: Görüldüğü gibi tertipte baba- anne bir olan yakınlar, baba bir olanlardan önce yer almıştır. İmâm Şâfiî'nin (ö.204/8820) yeni görüşü (kavl-i cedîd) budur.¹⁵⁶ Meselâ: Baba-anne bir erkek kardeş ile sadece baba bir erkek kardeş, kız kardeşleri olan ergenlik çağındaki akıllı dul kadını evlendirme konusunda aynı derecededir. Nitekim Nevevî (ö.679/1277) velilerin tertibinde buna işaret etmiştir. Adı geçen âlimin açıkça belirttiğine göre daha kuvvetli (azhar) olan da bu görüştür.¹⁵⁷ Yukarıdaki tertip bu görüş doğrultusunda arz edilmiştir.

Görüldüğü üzere velilerin tertibinde birinci sırada baba vardır. Çünkü daha önce açıklandığı üzere Şâfiîler bunuvvet (oğul olmak) sebebi ile oğlun annesini evlendirmesini câiz görmemişlerdir. Yine onlara göre asabenin dışındaki akrabanın, akrabalık sebebi ile velâyet hakkı bulunmadığı belirtilmişti.

2.4. Hanbelîlere Göre Velilerin Tertîbi

Hanbelîlere göre, baba ve dede de dâhil -mîrastaki tertip üzere- binefsihi asabeden olan veliler arasındaki tertip şöyledir:¹⁵⁸

156 İmâm Şâfiî'nin önceki görüşüne (kavl-i kadîm) göre öz ve üvey kardeşler eşit derecededir. (Bk. Şîrâzi, *el-Muhezzeb*, II, 37; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.) Tertip konusunda bilgi için bk. Şâfiî, *el-Um*, X, 43, vd.; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

157 Bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151.

158 Bk. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 158; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir* (*Muğni* ile birlikte), IX, 243-249. Ayrıca bk. Buhûtî, *Keşşâfu'l-kmâ'*, V, 50-51.

Gruplar Hâlinde Tertip	Tertîbin Ayrıntıları	Notlar
Baba ve Dedeler	Baba Babanın babası (dede) yukarı doğru çıktıkça devam eder.
Oğullar	Oğul Oğlun oğlu...	... sonra aşağıya doğru indikçe devam eder.
Kardeşler ve Oğulları	Baba-anne bir erkek kardeş Baba bir erkek kardeş Baba-anne bir erkek kardeşin oğlu... Baba bir erkek kardeşin oğlu...	... sonra aşağı doğru indikçe devam eder.
Amcalar ve Oğulları	Baba-anne bir amca Baba bir amca Baba-anne bir amcaoğlu... Baba bir amcaoğlu... Baba-anne bir babanın amcası Baba bir babanın amcası Baba-anne bir babanın amcasının oğulları... Baba bir babanın amcasının oğulları... Baba-anne bir dedenin amcası Baba bir dedenin amcası Baba-anne bir dedenin amcasının oğulları... Baba bir dedenin amcasının oğulları...	Velilerin tertibi hem amcalar cihetiyle yukarı doğru çıktıkça hem de amcaların oğulları cihetiyle aşağıya doğru indikçe aynı şekilde devam eder.

Hanbelîlere göre asabaden olan veliler yukarıdaki tertibe göre velâyet haklarını kullanırlar. Ancak Ahmed b. Hanbelî'den (ö.241/855) tertip ile ilgili -aşağıda sunulan- bazı farklı rivâyetlere göre:

1. Oğul ve oğlun oğlu, baba ve dededen mukaddemdir.¹⁵⁹ Ama mezhebin görüşü yukarıda arz edilen şekildedir.¹⁶⁰ Oğlun babadan değil de, dededen mukaddem olduğu da rivâyet edilmiştir.¹⁶¹

2. Erkek kardeş dededen mukaddemdir. Dede ile kardeşin eşit derecede olduğu da rivâyet edilmiştir.¹⁶²

159 Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 69. Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 154.

160 Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 69.

161 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 154; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 69.

162 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 154-155.

3. Baba-anne bir erkek kardeşe, baba bir erkek kardeş eşit derecededir.¹⁶³ Hirakî'nin (ö. 334/946) de dâhil bulunduğu mütekaddimine göre mezhebin görüşü budur; müteahhirine göre ise baba-anne bir kardeşin, baba bir kardeşten mukaddem olduğuna dair rivâyettir.¹⁶⁴ İbn Kudâme (ö. 620/1223) bu rivâyet hakkında: "... İnşaaallah o sahihtir..." demiştir.¹⁶⁵ Nitekim yukarıda görüldüğü üzere onlara göre velilerin tertibi de bu görüş doğrultusunda şekillenmiştir.

Yerinde anlatıldığı üzere, Hanbelîlere göre, akrabalık bakımından velâyetin kazanılması asabeden olmaya bağlandığı için asabenin dışında kalan yakınlarla velâyet hakkı verilmemiştir.

SONUÇ

İslam hukukuna göre velayet şer'î bir haktır. Konusu itibâriyle şahıs üzerinde velâyetin bir çeşidi olan evlendirme velâyeti de bir hak ve aynı zamanda bir vazifedir. Bu hak bir takım sebeplerle sabit olur. Fıkıh bilginleri bunların bazılarını ittifakla söz konusu velâyet hakkının kazanılmasında birer sebep saymış; bazılarında ihtilaf etmişlerdir. Ayrıca onlar bu sebeplerin velâyetteki kuvvet derecelerini ve velâyet hakkı kazananların tespit ve tertibini yapmada büyük gayret göstermişlerdir. Genellikle ittifak edilen bu konuların ayrıntılarında bazı görüş farklılıkları da vardır. Buna göre:

1. Mülk, akrabalık, velâ ve devlet başkanlığı dört mezhebin görüş birliği ile evlendirme velâyetini kazandıran sebeplerdendir. Dolayısıyla -makale konusu olan- akrabalık (karâbet) fıkıh bilginlerinin ittifakı ile bu velâyetin bir sebebi sayılmıştır. Ancak:

a) Hanefîlerin dışındaki üç mezhep akrabalığı, baba olmak ve asabe olmak üzere iki ayrı sebep hâlinde ele almış ve baba olma sebebi ile velâyete ayrı bir önem vermişlerdir. Dolayısıyla bu mezheplere göre "akrabalık" denilince, baba olmak ve asabe olmak şeklinde iki ayrı sebep birlikte ifade edilmiş olur.

b) Hanefîler -Ebû Hanîfe'nin görüşü doğrultusunda- binefsihi asabenin dışındaki bazı yakınlarla da velâyet hakkı tanımışlardır. Dolayısıyla onlara göre "akrabalık" denilince hem asabe hem de velâyet hakkı tanınan diğer akraba birlikte kastedilmiş olur. Ancak velâyette öncelik hakkı asabenindir. Diğer üç mezhebe göre ise asabenin dışındaki akrabanın evlendirme velâyeti yoktur.

163 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 157; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 69.

164 Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 69.

165 Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 157.

c) Şâfiilere göre binefsihi asabeden olmasına rağmen, oğul, “oğul olmak” (bunuvvet) sebebi ile veli olamaz.

2. Hanefilerin dışındaki üç mezhebe göre -yukarıda anılanların dışında- evlendirme velâyetini kazandıran başka sebepler de vardır.

3. İstisnâî birer velâyet sebebi olan “mülk” ve “velâ”yı hariç tuttuğumuz takdirde -normal şartlarda- “velâyet-i hâssa”nın bir çeşidi olan akrabalık velâyeti en kuvvetli velâyettir. Dolayısıyla akrabadan veli olabilecek birisi bulunduğu evlendirme hakkı onundur. Onların da kendi aralarında bir öncelik hakkı sıralaması vardır. Buna göre:

a) Hanefi ve Mâlikîlerin tertibinde asabeden olan velilerin ilk sırasında “oğul” vardır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise birinci veli babadır. İlk sıradakilerin bulunmaması durumunda, sıradaki diğer veliler aralarındaki tertibe göre velâyet haklarını kullanırlar.

b) İhtilafî olmakla birlikte -sadece Hanefilerce kabul edilen- asabenin dışındaki akrabanın velâyetinin tertibinde öncelik hakkı annenindir. Dolayısıyla onlara göre asabeden hiçbir veli bulunmadığı takdirde evlendirme hakkı anneye; onun bulunmaması hâlinde sırasıyla ondan sonrakilere intikal eder.

Evllenme akdi ile kurulan âile hayatı, ferdî ve içtimaî huzurun; dünyevî ve uhrevî saadetin, bir vesilesi durumundadır. Evlendirme velâyeti de bunu en güzel bir şekilde gerçekleştirmek için meşrû kılınmıştır. Öyle ise, fert, âile ve toplum olarak bu konuya büyük bir özen gösterip, gerekli tedbirler alınmalı, engelleri kaldırılarak ve eşi olmayanlar denkleriyle âile hayatına kavuşturulmalıdır.

Öncelikle bu âile -mümkün olduğu kadarıyla- evleneceklerle velilerinin hatta akrabalık bağı bulunan diğer büyüklerin bilgi ve tecrübeleriyle olgunlaşmış ortak kararları ve duâlarıyla kurulursa, zamanımızda çokça müşahede edilen üzücü olay ve muhtemel olumsuzluklar; hatta telâfisi imkânsız birtakım değer kayıpları azalacak belki tamamen önlenmiş olacaktır. Böylece hukuka ve büyüklere saygı, evlenenlere ve bütün ilgililere sevgi esasına dayalı bir eğitim ocağı da kurulmuş olacak ve burada huzurlu ve her yönüyle sağlıklı nesiller yetişebilecektir. Sonuçta hem fert, hem âile, hem de cemiyet huzur, barış ve mutluluk içinde yaşamanın tadına varacak; Yaratanın lütfuyla “hayât-ı tayyibe” tahakkuk edecektir.

Kaynakça

- ‘Abdulhamîd**, Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâluş-şahsiyye fiş-şerî’atîl-İslâmiyye*, Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, Baskı yeri yok, 1404/1984. (el-Ahvâluş-şahsiyye)
- Acar**, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- ‘Adevî**, Ali b. Ahmed el-‘Adevî (ö.1189/1775), *Hâşiyetu’l-‘Adevî’âlâ şerhi (Kifâyeti’t-tâlibîr-rabbânî) Ebi’l-Hasen li- Risâleti İbn Ebi Zeyd (el-Kayrevânî)*, I-II, Dâru’l-fikr Beyrût ts. (*Hâşiyetu’l-‘Adevî*) -*Hâşiyetuş-Şeyh ‘Ali el-‘Adevî ‘alâ’l-Haraşî ‘alâ muhtasari Sidi Halil*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrût ts. (*Hâşiyetuş-Şeyh ‘Ali el-‘Adevî*)
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları (2. Baskı), İstanbul 1413/1992. (Ahmed b. Hanbel)
- Ahterî**, Muslihuddin Mustafa el-Ahterî (ö.968/1560-1), *Ahterî-i kebîr*, Dersâadet, İstanbul 1322.
- Akyüz**, Vecdi, *Kur’ânîda Siyasî Kavramlar*, Kitabevi, İstanbul 1998.
- ‘Âsım Efendi**, Mütercim, *el-Okyânûsu’l-basît fî tercemeti’l-Kâmûsi’l-muhît*, I-IV, Matbaay-i Osmaniyye, İstanbul 1305. (*Kâmûs Tercümesi*)
- Bâbertî**, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî (ö.786/1384), *el-‘İnâye (Fethu’l-kadîr* ile birlikte), I-IX, Beyrût ts.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (ö.1381/1971), *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtî Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985. (*Kâmûs*)
- Buhârî**, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ’îl el-Buhârî (ö.256/869), *Sahîhu’l-Buhârî (el-Câmi’u’s-sahîh)*, I-VIII, Çağrı Yayınları (2. Baskı), İstanbul 1413/1992. (Buhârî)
- Buhûtî**, Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî (Behûtî) (ö.1051/1641), *Keşşâfu’l-kimâ’an metni’l-İknâ’*, I-VI, Dâru’l-fikr, Beyrût 1402/1982 (*Keşşâfu’l-kimâ’*).
- Bursevî**, İsmâîl Hakkı Bursevî (ö.1137), *Tefsîru rûhi’l-beyân*, I-X, Eser Neşriyat, İstanbul 1389.
- Bustânî**, Butrus b. Bûlus (ö.1301/1883), *Muhîtu’l-Muhît kâmûsun mutavvelun li’l-lugati’l-‘Arabiyye*, Beyrût 1983. (*Muhîtu’l-Muhît*)
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (ö.370/981), *Ahkâmû’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık, I-V, Beyrût 1405/1985.
- Cürcânî**, Ali b. Muhammed es-Efendi eş-Şerif el-Cürcânî (ö.816/1413), *Kitâbu’t-Ta’rifât*, Beyrût 1403/1983. (*et-Ta’rifât*)
- Çeker**, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, Mehir Vakfı Yayınları (3. Baskı), Konya 2016.
- Çolak**, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, Öncü Basım Yayın (3. Baskı), Ankara 2017.
- Desûkî**, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö.1230/1815), *Hâşiyetü’d-Desûkî ‘aleş-Şerhi’l-kebîr (‘alâ Muhtasari’l-İmâm Hâlîl)*, I-IV, Dâru’l-fikr, Beyrût ts. (*Hâşiyetü ‘aleş-Şerhi’l-kebîr*)
- Döndüren**, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras, Erenler Matbaası*, (genişletilmiş- ilâveli 2. baskı), İstanbul 1403/1983. (*İslâm Hukuku*)
- “Ashâbu’l- Ferâiz”, *DİA*, III, 467-468, İSAM, İstanbul 1991.
- *Delileriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 1414/1993.
- Ebû Ceyb**, Sa ‘dî, *el-Kâmûsu’l-fikhî lugaten ve’stilâhen*, Dâru’l-fikr, Dımaşk, 1402/1982. (*el-Kâmûsu’l-fikhî*)
- Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî (ö.275/889), *Sunenu Ebi Dâvûd (es-Sunen)*, I-V, Çağrı Yayınları (2. baskı), İstanbul 1413/1992. (Ebû Dâvûd).

- Ekhal B. Havvâ**, *Nazariyyetu'l-velâye fi'z-zevâc fi'l-fıkhî'l-İslâmî ve'l-kavânîni'l-'Arabîyye*, eş-şirketu'l-vataniyye, Cezâyir 1982. (*Nazariyyetu'l-velâye*)
- Elmalılı**, Muhammed Hamdi Yazır (ö.1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1979. (*Hak Dini*)
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Fırûzâbâdi**, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb (ö.817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhît*, Muessesetu'r-risâle, Beyrût 1406/1986.
- Genç**, Mustafa, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa 2002.
- “İslâm Hukukunda Âilenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”*Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 30(Kasım 2018), 272-294,<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4604>
- Halebî**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö.956/1549), *Multekâ'l-ebhur, I-II, Muessesetu'r-risâle*, Beyrût 1409/1989. (*Multekâ*)
- Haraşî**, Ebû “Abdillâh Muhammed el-Haraşî (Hırşî) (ö.1101/1690), *el-Haraşî ‘alâ muhtasari Sîdî Halîl*, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrût ts. (*Şerhu Muhtasari Halîl*)
- Hârizmî**, Ebu'l-Feth Nâsir b. “Abdisseyid b. “Ali el-Harizmî (ö.616/1219), *Kitâbu'l-Mağrib fi tertibi'l-mu‘arrib*, Beyrût ts. (*Kitâbu'l-Mağrib*)
- Haskefî**, “Alâüddin Muhammed el-Haskefî (ö. 1088/1677), *ed-Durru'l-muhtâr* (İbn Âbidin'in “*Reddu'l-muhtâr*”ı ile birlikte), I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Heyet**, Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (2. baskı), Ankara 2006. (Kur'an Yolu)
- İbn ‘Âbidin**, Muhammed “Alâüddin (ö.1252/1836), *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr ‘ale'd-Durri'l-muhtâr*, I-VI; *Hâşiyetu Kurreti “uyûni'l-ahyâr tekmiletu Reddi'l-muhtâr*, VII-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984. (*Reddu'l-muhtâr*).
- İbn Cüzey**, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî (ö.741/1340), *el-Kavânînu'l-fıkhîyye*, Dâru'l-fıkr, baskı yeri ve tarihi yok.
- İbn Hacer el-Heytemî**, Ebu'l-'Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Heytemî (ö.974/1567), *Fethu'l-cevâd bi-şerhi'l-İrşâd*, I-II, Şirketu mektebe ve matbaatu Mustafa... (2. Baskı), Kâhire 1391/1971. (*Fethu'l-cevâd*).
- İbn Kudâme**, Ebu'l-Ferec Şemsüddin ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, (ö.682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr (el-Muğni* ile birlikte), I-XVI, thk. Hey'et, Dâru'l-hadis, Kâhire 1416/1996.
- İbn Kudâme**, Muvaffakuddin Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (ö.620/1223), *el-Muğni* , I-XVI, thk. Hey'et, Dâru'l-hadis, Kâhire 1416/1996.
- İbn Mâce**, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî (ö.273/887), *Sünenü İbn Mâce(es-Sunen)*, I-II, Çağrı Yayınları (2.baskı), İstanbul 1413/1992. (İbn Mâce)
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fazl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem (ö.771/1369), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrût ts.
- İbn Nüceym**, Zeynüddin b. İbrahim (ö.970/1563) *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzî'd-dekâik*, I-VII; *Tekmiletu'l-Bahrü'r-râik*, VIII, Matbaatu'l-ilmiyye, Kâhire 1333. (*el-Bahrü'r-râik*)
- İbn Rüşd**, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd el-Kurtubî (ö.595/1198), *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktesid*, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1406/1986. (*Bidâyetu'l-muctehid*)

- İbn Teymiyye**, Takıyyüddin, Ahmed b. 'Abdihalim (ö.728/1328), *Mecmû' u fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye* (Cem' ve tertip: 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım el-'Âsımî en-Necdî), I-XXXVII, Matba'atu'l-hukûme, Mekke 1381-1386 (Mecmû' u fetâvâ).
- İbnu'l-Humâm**, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî (ö.861/1457), *Fethu'l-kadir li'l-âcizi'l-fakir*, I-VI; Netâ'icu'l-efkâr fî keşfîr-rumûz ve'l-esrâr, VIII-IX, Dâru ihyâi't-turâsî'l-'Arabî, Beyrût ts. (*Fethu'l-kadir*)
- Kahveci**, Nuri, *İslâm Âile Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Karaman**, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I-III, (I-II, İrfan Yayınevi, İstanbul 1982; III, Nesil Yayınları, İstanbul 1987.) (*İslâm Hukuku*)
- Kâsânî**, 'Alâüddin Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî (ö.587/1191), *Kitâbu Bedâi' u's-sanâi' fî tertibiş-şerâi'*, I-VII, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye (2.baskı), Beyrût 1406/1986. (*Bedâi'*)
- Köse**, Saffet, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 101-116, Konya 2003.
- Kurtubî**, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (ö.671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 1413/1993. (*el-Câmi'*)
- Mâlik b. Enes**, Ebû 'Abdillâh (İmam) Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvattâ'*, I-II, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulkakî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992. (*Muvattâ'*)
- Mehmed Zihni**, Mehmed Zihni Efendi (ö. 1332/1914), *Ni'met-i İslâm*, İstanbul 1398.
- Merdâvî**, 'Alâüddin Ebu'l-Hasen 'Alî b. Süleymân el-Merdâvî (ö.885/1480), *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, I-XII, Dâru ihyâi't-turâsî'l-'Arabî, Beyrût 1376/1957. (*el-insâf*).
- Mergînânî**, Burhânüddin el-Mergînânî (ö.593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî*, I-IV, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul ts. (*el-Hidâye*).
- Mevsilî**, 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li- ta'li'l-Muhtâr*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980. (*el-İhtiyâr*).
- Meydânî**, 'Abdülgani el-Meydanî (ö.1289/1881), *el-Lubâb fî şerhi'l-kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamîd, I-IV, Dersââdet, İstanbul ts. (*el-Lubâb*).
- Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmûz (ö.885/1480), *Dureru'l-hukkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, I-II, İstanbul 1978. (*Durer*)
- Muhammed 'İliş**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed 'İliş el-Mısırî (ö. 1299/1881-2), *Takrîrât* (Desûk'nin *Hâşiyesi* ile birlikte), I-IV, Daru'l-fikr, Beyrût ts.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), *Sahîhu Müslim (el-Câmi' u's-sahîh)*, I-III, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulkakî, Çağrı Yayınları (2. baskı), İstanbul 1413/1992. (*Müslim*).
- Nesâî**, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî (ö.303/915), *Sunenu Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yayınları (2. Baskı), İstanbul 1413/1992. (*Nesâî*).
- Nesefî**, Ebu'l-Berekât Hâfızuddin en-Nesefî (ö. 710/1310), *Kenzu'd-dekâik* (İbn Nuceym'in *el-Bahrur-râik*'i içinde), I-VII; VIII, Matba'atu'l-'ilmiyye, Kâhire 1333.
- Özel**, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990.
- Râgıb el-İsfahânî**, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî (ö.502/1108), *el-Mufredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Efendi Kılânî, Beyrût ts. (*el-Mufredât*)

- Sahnûn**, Ebû Sa'îd 'Abdusselâm b. Sa'îd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Mudevvennetu'l-kubrâ*, I-VI, Mısır 1323. (*el-Mudevvene*)
- Semerkandî**, 'Alâüddîn Muhammed es-Semerkandî (ö.539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*, I-III, Dâru'l-kutubî'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1984.
- Serahsî**, Şemsuleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö.483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rifet, Beyrût 1414/1993. (*el-Mebsût*).
- Suyûtî**, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâ'id ve furû-'i fikhîş-Şâfi'iyye*, Beyrût 1403/1983 (el- Eşbâh)
- Şâfi'î**, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î (ö.204/820), *Kitâbu'l-Um*, I- XV, Dâru Kuteybe, Beyrût 1416/1996. (*el-Um*)
- Şevkânî**, Muhammed b. 'Ali eş-Şevkânî (1250/1834), *Neylu'l-evtâr şerhu Munteka'l-ahbâr min ehâdisi seyidî'l-ahyâr*, I-VIII, Kâhire 1391/1971. (*Neylu'l-evtâr*)
- Şeyhîzâde**, Abdurrahman (Dâmâd Efendi) (ö.1078/1667), *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Multekâ'l-ebhur*, I-II, Dâru ihayâit-turâsî'l 'Arabî, Beyrût ts. (*Mecma'u'l-enhûr*)
- Şirbinî**, Muhammed el-Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Dâru'l-fikr, Kâhire 1377/1958. (*Muğni'l-muhtâc*)
- Şirâzî**, Ebû İshâk İbrahim b. 'Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî (ö.476/1083), *el-Muhezzeb fî fikhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*, I-III, Dâru'l-kutubî'l-İlmiyye, Beyrût 1995. (*el-Muhezzeb*)
- Tehânevî**, Muhammed 'Ali b. 'Ali et-Tehânevî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn*, I-II, Dâru Kahraman, İstanbul 1404/1984. (Kalkuta 1862'den ofset). (*Keşşâf*)
- Tirmizî**, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî (ö.279/892), *Sunennu't-Tirmizî* (el-Câmi'u's-sahih), I-V, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî, Çağrı Yayınları (2. baskı), İstanbul 1413/1992. (*Tirmizî*)
- Zerkâ'**, Mustafâ Ahmed ez-Zerkâ', *el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihî'l-cedîd*, I-III, Dımaşk 1384/1965. (*el-Fıkhü'l-İslâmî*)
- Zuhaylî**, Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, I-XI, Dâru'l-fikr (4. baskı), Dımaşk 418/1997. (*el-Fıkhü'l-İslâmî*)